

OTOK VIS U SREDNJEM VIJEKU

I.

DOSELJENJE HRVATA

Prvi se put spominje Vis, u doba poslije doseljenja Hrvata, u polovini X. stoljeća, i to u djelu cara Konstantina Porfirogeneta »O upravljanju carstvom«. Car pisac zabilježio je u tom svom djelu i ovo: »Paganija (Neretljanska krajina) ima nastanjene gradove Mokron, Beruliju, Ostroc i Labinecu. Neretljanima pripadaju i otoci: veliki otok, koji se zove Kukra ili Kiker (Korčula), na kojemu je i grad, drugi veliki otok, koji se zove Meleta ili Malozeatai (Mljet) ..., još jedan, veliki otok Fara (Hvar), i veliki otok Bratzes (Brač). Ali ima i drugih otoka, kojima ne vladaju Neretljani, i to: otok Hoara (Sušac), otok Ies (Vis) i Lastobon (Lastovo)«. ¹

Polu stoljeća kasnije, potkraj X. stoljeća piše savremenik, mletački historičar Ivan Djakon, sekretar mletačkog dužda Petra II. Orseola, koji je i pratio svoga gospodara na pohodu, što ga je taj dvije godine kasnije poduzeo protiv Hrvata i Neretljana: »U ovo je naime doba (997–998) sudac (kralj) Hrvata zbog toga, što mu je dužd uskratio danak, nakanio da napada mletačke podanike. Zbog toga gospodin dužd posla tamo šest naoružanih lađa, kojima je zapovijedao Badovarije, nazvan Bragadin. Taj napadne i osvoji jedan njihov grad, koji se zvao Issa (Vis), i odvede u Veneciju zarobljenike obaju spolova. Zbog toga je mržnja između Venecije i Slavena postala još veća.« ²

Iz toga je očito, da je grad i otok Vis (Issa) i u doba cara Konstantina Porfirogeneta i 997.–998. godine pripadao Hrvatima, dok su ostali veliki otoci bili neretljanski.

Mlečani su razorili grad Issu i odveli mu stanovništvo u ropstvo, ali je po otoku ostalo još mnogo ljudi, koji su ili živjeli u selima ili izbjegli pri Bragadinovoj navalni na grad.

Kad su i kako su Hrvati uzeli Issu, ne znamo i nije moguće po dosad poznatim dokumentima znati.

¹ Constantini Porphyrogeniti De Administrando imperio, ed. Bonn. str. 163–164.

² Johannis, Chron. venetum, ed. Pertz, Mon. Germ. hist. SS VII, 30–31.

Hrvati su se poslije doseljenja na Primorje doselili polako i na otoke, početka kao težaci i pastiri. Staro stanovništvo živjelo je još uvijek u svom gradu Issi, ali bilo ga je i po ostalom otoku, iako malo. Za više od 300 godina boravka na Visu oni su se stopili sa starim stanovništvom, a samom gradu Issi, koji je već u II. stoljeću n. e. počeo da propada, a kasnije gotovo sasvim propao, dali su nov život. Mlečani su godine 997.-998., zatekli Vis kao posve hrvatski grad.

Iz staroga grčkog imena otoka Issa, koji su oni, vjerojatno, nazivali Is, izgovorom *v-is*, t. j. »u Is« došlo je do hrvatskog oblika Vis. Talijanski je pak od La Issa, L' Issa, došlo Lissa.

Pošto su Mlečani razorili grad i odveli stanovništvo, nije se na starom mjestu više digao nikakav grad, a oni, koji su izbjegli smrti ili ropstvu, naseliše se u selima u polju, od kojih se ističu dva: Velo selo i Dibje selo.

Pedeset godina poslije uništenja Visa, u junu 1050. g. osniva se na otoku Biševu, do samog Visa, cella benediktinaca s otoka Tremiti. Tada je svećenik i monah Ivan, sin Gaudijev iz Splita, sagradio na otoku Biševu crkvu, posvećenu sv. Silvestru papi. Tu je crkvu on predao crkvi svete Marije na otoku Tremiti, koja je pripadala manastiru benediktinaca na tom otoku. U isto vrijeme je zamolio opata toga manastira Guisenolfa, da ga primi u red. Tadanji vladar Neretljana Berigoj, pod čiju je vlast Biševo pripadalo, odobrio je tu darovnicu.

Na taj je način godine 1050. osnovana cella, t. j. podružnica benediktinskog manastira na Tremitima. U toj je celli bio početka, možda, samo jedan redovnik, a onda se iz nje razvio samostalan manastir pod svojim vlastitim opatom.³

U crkvi sv. Silvestra na Biševu, uz koju se nalaze i ruševine nekadašnjeg samostana benediktinaca, na gornjem dijelu abakusa prve lezene lijevog zida, kad se gleda s ulaza, nalazi se natpis:

MEMENTO DNE IOHS PPS...

(Sjeti se, Gospodine, Ivana svećenika). Očito je za taj abakus uzeta nadgrobna ploča jednog svećenika Ivana. Možda je taj Ivan upravo onaj Ivan, sin Gaudijev, osnivač prve crkve sv. Silvestra.

II.

VIS I BIŠEVO OD XII. DO XIV. STOLJEĆA

Nešto prije 1145. g. zauze Venecija Hvar i Vis, koje ona podredi svom knezu u Zadru Petru, a Petar postavi za župana tih otoka Guhalisa.⁴ U to je doba manastir na Biševu već samostalan.

Sam zadarski knez Petar bio je rodom Hvaranin. On je u svoje vrijeme bio zamijenio dvije svoje zemlje u »Uocomici« s nekim Marislavom, koji mu je za te zemlje dao druge. Te je dvije zemlje spomenuti knez tada darovao manastiru sv. Silvestra na Biševu. Ali je sada Marislav počeo da napada mana-

³ Barada Miho, Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća, Vijesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku L, str. 177.

⁴ Novak G., Hvar, str. 46.

stir sv. Silvestra i da te zemlje traži natrag. Knez Petar povjeri sada svom županu Guhalisu, da braneći njegovu i svoju čast naredi Marislavu, neka primi za one zemlje druge, ako hoće u »Uaccomezi«, a ako tamo ne će, onda neka primi zemlje na otoku Hvaru, »koji nama pripada«. Na svaki pak način da ne dopusti Marislavu ni bilo kome da napada na opata manastira, Ivana i na ostale redovnike. Bude li se on ili tko drugi opirao toj kneževoj volji, neka zna, da će s cijelim svojim imanjem propasti.

Tu je ispravu knez Petar poslao svom županu Guhalisu i opatu manastira sv. Silvestra na Biševu, Ivanu.⁵

Zemlje, o kojima se ovdje radi, bile su prema ispravi u »Uaccomezi«. Nema sumnje, da tu riječ treba rastaviti i da ona treba glasiti Uac Comeza, i da se pogrešno čitalo Uaccomeza, dok treba čitati Ualcomeza, dakle Val Comeza, t. j. u uvali Komiže, kako se u kasnijim dokumentima ta uvala redovno naziva.⁶

Čitajući na taj način, imamo u ovom dokumentu iz druge polovine XII. st. prvi put spomenuto ime Komiže.

Možda je ime mjesta Vaccomeza nastalo onako kao i Vis, t. j. od Va i Cameza, dakle, kako bi se i danas čakavski kazalo, »u Komiži« va Komiži, ili »u Komižu« – va Komižu. Prema tome su Hrvati staro, vjerojatno još predindoevropsko ime Kameza zadržali, a zadarski notar Prodan metnuo u ispravu 1146 g. tadašnje kroatizirano ime Vakameza. Takvom se tumačenju ovog imena jednog lokaliteta na Visu u ispravi iz 1146. g. protivi činjenica, da je kroatizirana Issa, Is, V–Is, ostala tako do danas, dok ime Vaccomeza nalazimo samo još jedan jedini put, i to u jednoj ispravi iz kraja XII. st.⁷ Prema tome je mnogo vjerojatnije prvo naše tumačenje imena Vaccomeza, što nam potvrđuju i kasnije isprave, u kojima se komiška uvala naziva Val Comeza.

Borba između Venecije i bizantskog cara Emanuela, koja je započela 1171. g., vodila se i na Jadranu. Smrću cara Emanuela, 24. septembra 1180. g. prestala je i bizantska vlast u osvojenom dijelu Dalmacije. U to nemirno doba obrati se samostan sv. Silvestra na Biševu papi Aleksandru III., da ga primi pod svoju zaštitu. Papa se odazove toj molbi i 12. maja izda u Tuskulanu ispravu, kojom prima pod svoju zaštitu samostan sv. Silvestra na Biševu, crkvu sv. Mihovila i crkvu sv. Nikole na Visu, koje su obje crkve zajedno sa svojim imanjima pripadale biševskom samostanu. Tada je u tom samostanu bio opat Urso. Papa je tom prilikom primio pod svoju zaštitu i sav samostanski posjed, a osim toga je zabranio, da bilo tko uzima desetinu od onih dobara, koje ili oni sami obrađuju ili plaćaju za njihovo obrađivanje, kao ni od prihoda njihove stoke. Papa im nadalje dopušta, da slobodno uzimaju novu braću, i daje im pravo, da sami biraju svoga opata većinom glasova sve braće, i u isto vrijeme zabranjuje, da bilo tko postavi njima opata, koga oni nisu izabrali. Niko ne smije da smeta samostan ili da mu oduzima posjede ili da već oduzete posjede za sebe zadrži, da ih umanji ili bilo kako oštećuje. Napoljetku papa prijeti svjetovnim i vječnim kaznama onima, koji bi se usudili, znajući za ovaj papinski privilegij, da samostanska imanja ili njegove privilegije diraju.⁸

⁵ Izvornik u arhivu kaptola u Hvaru.

⁶ CD II, 364.

⁷ CD II, 363.

⁸ Codex Diplomaticus II, 173, 174.

Hrvatska lična imena, imena polja, planina, dolina i uvala pokazuju, da su Hrvati vrlo rano naselili Vis i da je on otada napučen isključivo hrvatskim življem, u koji su se ostaci starog grčko-ilirskog stanovništva sasvim pretočili. To nam potvrđuju mnogobrojne isprave izdane počevši od XII. stoljeća, pa dalje.

Sačuvao nam se jedan oštećen i zbog toga nepotpun popis zemalja samostana sv. Silvestra na Biševu s kraja XII. stoljeća. Iz tog popisa vidimo, da je samostan imao zemalja na Biševu, Hvaru i Visu. Tako je opat Desen zamijenio jednu zemlju, koja se nalazila na otoku Hvaru, sa Mihom Dragunom i od njega primio zemlju na otoku Visu, koja se zove »sudarium ili mapa, a slavenski Ubrus.« Nadalje je s privolom i voljom vijeća hvarske komune knez Petronja »dao jedan komad zemlje »u polju drača – in campo spinarum«, »koje se slavenski zove *Dračevo polje*«. Zatim je opat Desen »kupio polovicu zemlje, koja je u uvali »Vacameče«, od sina Vlkova po imenu Kranka. Zemlje Sv. Mihovila bile su »pod istom crkvom u dolini prema istoku i isto tako prema jugu sve, što god se može obrađivati, a na istoku svršavaju u mjestu, koje se zove »Furca«, a slavenski »*Rasoha*«.»⁹

U toj nam se ispravi ponovo javlja ime Vacameče, za koje smo već pokazali, da to može da bude samo Komiža.

30. aprila 1226. godine hvarski župan Desislav, zajedno sa sucem Nikom i cijelim hvarskim pukom, darivaju samostanu sv. Silvestra na Biševu lokvu, koja se obično zove »u *Dragomirovoj peči*« (komadu zemljišta), ali uz uvjet, da fratri moraju puštati da se tu napaja hvarsko blago u zimsko doba sve do poklada ili kad ima obilno kiša.¹⁰

Nema sumnje, da je u početku XIII. stoljeća Vis dijelio sudbinu Hvara, i da je pripadao, kao i Hvar, bar nominalno pod vlast ugarsko-hrvatskoga kralja. Kad je kralj Andrija II. prije svog polaska na krstašku vojnu boravio u Splitu, oduševljen dočekom, koji su mu Splićani priredili, htio je da im daruje otoke Brač i Hvar, uz koji se sigurno podrazumijevao i Vis. Ali Splićani nisu htjeli da ih prime.¹¹

Godine 1222. darova kralj Andrija otoke Hvar, Brač, Korčulu i Lastovo »s malim otocima, koji im pripadaju« Henriku i Servidonu krčkim knezovima, za usluge, koje su mu učinili. Taj im dar potvrdi i papa Honorije III. i uze ih pod svoju zaštitu. Pod onim »malim otocima«, koji su velikima pripadali, bio je bez ikakve sumnje i Vis.

Kako su dugo braća Henrik i Servidon zadržali spomenute otoke, i u kakvu je odnosu bila hvarska komuna prema njima, nije moguće doznati. *Već 1240. g. nisu bili u njihovoj vlasti ni Hvar ni Brač, a sigurno ni Vis.* Te se naime godine nalaze Brač i Hvar pod vlašću braće Pribislava i Ozora, sinova omiškog kneza Malduka.¹²

Međutim je 1242. g. bio Hvar direktno pod vlašću ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV. Pod tom istom vlašću bio je, jamačno, i Vis. Kada je 1242. g. kralj Bela IV. bježeći ispred Tatara, koji su bili provalili u Ugarsku i Hrvatsku, došao u Dalmaciju, pomogli su hvarski plemići na osobito zaslužan

⁹ CD II, 363, 364.

¹⁰ CD III, 254, 255.

¹¹ Thomae Archidiaconi Historia Salonitana ed. Rački, str. 90.

¹² Novak G., Hvar, str. 51.

način kralju Beli, koji se nalazio u velikoj nevolji. Zbog toga ih je kralj Bela obdario velikim i važnim privilegijima. Hvarani su smjeli sami birati svoga biskupa, a biskup, župan i plemići iz roda Đivića mogli su slobodno birati svoga kneza. Jedino je trebalo da i biskup i knez budu iz zemalja podložnih ugarsko-hrvatskomu kralju. Župan, koga biraju i plemići i puk trebao je uvijek da bude iz roda Đivića.¹³

U to je doba, jamačno, kad je rod Đivića postao pravi gospodar otoka Hvara, Brača i Visa, taj rod i stekao onaj veliki posjed, što su ga u kasnije doba imale plemićke porodice, koje su proizašle iz toga roda: Jakša (Giaksa), Hektorović, Lučić.

Otada dalje Vis je, sve do propasti Venecije, 1297. g., sastavni dio Hvarске komune.

Međutim možda upravo zbog tadašnje porodice Đivića, osjetio se ugrožen samostan sv. Silvestra na Biševu, koji je imao toliko svojih posjeda na Visu i na Hvaru. Pred njihovom eventualnom samovoljom nije mogao samostan da bude zaštićen, jer je njima kralj Bela predao svu vlast, i oni su na tim otocima predstavljali njega.

Da se nekako od toga zaštite, obratili su se redovnici spomenutog samostana na sina cara Fridrika, Manfreda Tarentskog, namjesnika kralja Konrada na Siciliji, s molbom, da ih primi pod svoju zaštitu. Manfred Tarentski ispunio im je molbu i primio ih mjeseca juna 1258., pod svoju i kraljevsku zaštitu, njih same, »njihov samostan i drugu braću toga samostana, ljude, životinje i ostale stvari i dobra, koja posjeduju ili će steći«. Bude li im tko smetao, taj će izazvati gnjev njegov i kraljev.¹⁴

To je prvi put, da se, pored samostana svetog Silvestra pojavljuje i sveti Nikola, i uzima se u zaštitu ne samo samostan svetog Silvestra nego i druga braća toga samostana. Ta su druga braća očito ona, koja su živjela u podružnici samostana svetog Silvestra u *novoj »celli« kod crkve sv. Nikole u komiškoj uvali.*

Malo iza toga i samostan sv. Nikole postat će samostalan, i dobiti svog vlastitog opata.

22. novembra 1278 g. Desa udovica pok. Rajnerija prodaje svoj vinograd u »*blatu*« na zemlji Sv. Silvestra opatu samostana sv. Nikole na Visu, Prodanu.¹⁵ U to je Vis, zajedno sa Hvarom, dobrovoljnom predajom 1278. g. došao pod Veneciju.

Tri godine zatim, 15. decembra 1281., za dužda Ivana Dandola, a za hvarskog kneza Marka Delfina, Drakosta, kćerka pokojnog Drajekte, predaje se sa svim svojim pokretnim i nepokretnim imetkom *samostanu sv. Nikole na Visu*, i predaje mu uz privolu hvarske komune zemlju, koja se zvala »*Piscopat*«. ¹⁶

Osnivanjem novog benediktinskog samostana sv. Nikole na Visu nije preostao da postoji i dalje samostan sv. Silvestra na Biševu, 9. maja 1289. došao

¹³ Ibid., str. 52.

¹⁴ CD V, 98.

¹⁵ CD VI, 267.

¹⁶ CD VI, 395.

je u Hvar u javnu ložu (in logia communis) opat samostana sv. Silvestra na Biševu Prodan. U loži je zasjedalo veliko vijeće hvarske i bračke komune. Predsjedao je potestat Bertucije de Auro, a uz njega su bili suci komune: Bogdan iz porodice Slavogosta, Miha Petrov i Desislav Salva Mihe. Opat Prodan tužio se pred cijelim sakupljenim velikim vijećem, da su mu zakupnici, koji su na javnoj dražbi kupili sokolove na otoku Visu i drugim otocima, uhvatili i njegove sokolove. Opat je Prodan tražio, da mu se sokolovi vrate. On je iznio, kako otok Biševu pripada samostanu sv. Silvestra »po pravu i po milosti pape« i kako ni hvarska komuna ni itko ne smije da bilo kakvo nasilje čine spomenutom samostanu. U potvrdu toga podnio je on papinsku ispravu iz 1181. g.

Na osnovu svega toga hvarsko je veliko vijeće zaključilo jednoglasno, da budući da otok Biševu pripada samostanu sv. Silvestra po pravu i po papinskoj milosti, ne smije nitko da mu čini bilo koje nasilje i da oni, koji su zakupili sokolove od hvarske komune, vrate one sokolove, koji su ulovljeni na imanju toga samostana na otoku Biševu. Osim toga zaključilo je veliko vijeće, da odsada ni sama komuna ni itko drugi ne smije da smeta posjedima spomenutog samostana.¹⁷

Već je opat samostana sv. Nikole Polus imao lično pravo da nosi mitru (infulu) i pastoral pri službi božjoj i večernjicama. Godine 1320. dao je, uz privolu splitskog nadbiskupa, hvarski biskup Grgur opatu Stanciju pravo na nošenje mitre i pastoral, za njega i njegove nasljednike,¹⁸ što je uvelike podiglo ugled i opata i samostana. G. 1320., 25. februara, bio je u samostan sv. Nikole primljen neki Dragoslav pok. Matije Lobada kao »conversus«. On se pred hvarskim biskupom Grgurom, u prisutnosti nekoliko svjedoka, obavezao tadašnjem opatu samostana, Stanciju, da će služiti samostanu i čuvati njegova dobra i plodove. Nato ga je opat primio u samostan, da u njemu stanuje cijelog svog života, »kako to čine drugi conversi«. Samostan će ga usto hraniti i odijevati.¹⁹

Redovnici u samostanu sv. Nikole na Visu nisu živjeli samo od prihoda svojih zemalja, nego su se pomalo, u društvu sa svjetovnjacima, bavili i trgovinom. Tako su oni imali i jednu veću lađu, koja se i zvala »Sveti Nikola«. Ne znamo, iz kojeg je uzroka opat toga samostana Ivan bio odlučio da proda trećinu te lađe nekome Hvaraninu, Stjepanu, sinu Pribanovu, u Splitu 5. marta 1355. Tada je boravio u Splitu spomenuti opat Ivan, i tu je notar i kancelar splitske komune Paganinus pok. Anđela iz Luke (Luca) u kući splitskog arhipreta sastavio kupoprodajni ugovor između opata Ivana i Stjepana pok. Pribana. Samostan je prodao tom prilikom spomenutom Stjepanu trećinu lađe »Sveti Nikola« zajedno s trećinom svih potrebnih stvari, i to za 62 libre i 14 solida i četiri mala mletačka denara.²⁰

Vjerojatno se ovdje radi o lađi »Sveti Nikola«, koju je samostan kupio, a onda uzeo spomenutog Stjepana pok. Pribana kao druga i kapetana lađe.

¹⁷ CD VI, 649, 650.

¹⁸ CD VIII, 562.

¹⁹ CD IX, 555, 556.

²⁰ CD XII, 283.

III.

IMENA STANOVNIKA I LOKALITETA NA OTOKU VISU U SREDNJEM VIJEKU

Vijesti o Visu u Srednjem vijeku vrlo su oskudne, i mi, osim onoga, što smo kazali, a što se uglavnom odnosi samo na dva samostana, ne znamo ništa o onome, što se na tom otoku događalo. Tek potkraj XIII. stoljeća doznajemo, da se 1298. g., za jedne oluje razbila o viške grebene, neka lađa, koja je pripadala nekim trgovcima iz Ankone, Pise, Firenze i Trana.²¹ Sačuvao nam se o tom i dokumenat, ali nam on ne govori ništa ni o Visu ni o Višanima.

Mi smo i dalje upućeni gotovo isključivo na isprave, koje se odnose na samostan sv. Nikole, ako hoćemo da bar nešto doznamo o Visu toga vremena. Međutim, iako nam te isprave ne daju mnogo, one nam donoseći imena mjesta i ljudi, koji su tada živjeli na Visu, jasno kažu, kakve je narodnosti bilo srednjovjekovno stanovništvo Visa, kakve su bile društvene prilike, u kojima je ono živjelo, i od čega je to stanovništvo živjelo. Te nam isprave omogućuju dalje da vidimo, u kakvom je odnosu stajao Vis prema hvarskoj komuni, koji su bili poslovi, što su ga s Hvarom vezali, a koje su Višani samostalno obavljali. Na taj način u izlaganju dokumenata, koji pripadaju samostanu sv. Nikole, mi indirektno možemo da vidimo i mnogu stranu života naroda s otoka Visa u Srednjem vijeku.

Godine 1308., 30. maja, došao je na Vis hvarski potestat Marin Bascia i svratio u samostan sv. Nikole. S njime su bili i suci hvarske komune Bogdan Slavogostov, Cvetić Kankrov i Bogdan Desislavov. Njima se potužio opat samostana sv. Nikole, da viški pošćici nepravедno globe njegov samostan, i zamoli, da takav postupak prestane. Radilo se tu najviše o globama zbog štete, što su ih samostanska stada činila na zemljištima i po vinogradima drugih vlasnika.

Kako su se u samostanu našli tada i sudac Visa Tolislav pok. Petra i gaštald Visa Drasota Grubanić, stvar se odmah raspravila i došlo je do sporazuma, a na to je potestat izdao rješenje, na koje su pristali svi suci komune i sudac Visa, a i gaštald Visa, naime da odsada unaprijed ima da samostan sv. Nikole plaća za pošćičke poslove pet libara malih denara na godinu »viškoj zajednici« (communitati Lixe), a za svaku štetu, koju bi učinila manastirska stada, prema običaju, koji vlada na Visu. Međutim, kad se štete imaju da procijene, treba uvijek da bude prisutan jedan povjerenik manastira, koji će zajedno s pošćicima procijeniti štetu, što su je nanijela samostanska stada.

Opat je Stjepan pristao na takvo rješenje, i s njim su bila sporazumna i ostala prisutna braća: brat Radovan, *prior toga samostana*, brat Prodan i brat Vlkan.²²

Kad je 1312. godine, 18. aprila samostan sv. Nikole zamijenio jednu svoju zemlju, koja se nalazila »*Na Moca*« sa Bogdanom Slavogostom, koji mu je dao za tu jednu svoju zemlju u Dračevu polju na Visu, bili su članovi toga

²¹ CD VII, 318, 319.

²² CD VIII, 163, 164.

samostana: opat Stjepan, prior Radovan, brat Prodan, brat Vlkán, brat Bogdan i brat Obrad, svi osim opata sa lijepim narodnim imenima.²³

Iste godine, 15. jula, ostavljao je Negoj Čeprenja u svojoj oporuci samostanu sv. Nikole na Visu nešto u »*Slavića vodi*« što je vrijedilo 200 mletačkih libara.²⁴ G. 1320. ostavila je testamentarno neka Kaća udova Matija Andrijiina samostanu sv. Nikole jednu zemlju u »*Dolu*« na Visu, na kojoj su bili težaci Mira Draškova, Korcij sin Mire i Petrosije Desković sa Visa.²⁵

Iz te nam se 1320. g. sačuvao i jedan dokumenat, u kojem se samo spominje jedna zemlja samostana svetog Nikole, ali u njemu sklapaju jedan kupoprodajni ugovor dva stanovnika Visa, svjetovnjaci. Tada je Ivan Svirinčić sa Visa prodao Radinu Stakjeliću u ime svoje i Danijela Galisića jednu zemlju na Visu u »*Pothumlju*«. Ta je zemlja graničila sa zemljama Pervina Silosića, samostana sv. Nikole, Grupxe (Grubiše) Svirinčića (nasljednika) i Radina Stakilića.²⁶

I zbog ličnih hrvatskih imena, koja se u njoj nalaze, i zbog imena lokaliteta, koji se u njoj navode, vrlo je interesantna isprava, koja nam se sačuvala iz 1323. g. Tada je veliko vijeće komune Hvara, pod predsjedanjem potestata Anđela Bemba i njegovih sudaca Jakše Mikše, Vidosija Lomprijeva, i Vitala Bogdana, 22. juna izabralo »mudrace«, koji će poći na Vis zbog nekih zemalja samostana sv. Nikole. Ti su »mudraci« bili: Cordan Petra, Dobroslav Andrije, Prodan Balce, Slovinja Balce, Nikola Bogdana, Jakša Dujma, Cubre Desislava. *sudac* Visa Mikša Magassija, Ciprijan Sloba, Damijan Dujma, Mikša Balce, i Krasota Grubana *gastald* Visa. Opat manastira sv. Nikole Stancije tražio je, da mu se potvrde neke zemlje, za koje je on iznosio dokumente i svjedoke, da one doista pripadaju njegovu samostanu. Na to su spomenuti »mudraci«, na osnovu tih dokumenata i tih svjedoka, zaključili da definitivno predadu spomenutom opatu Stanciju, i njegovoj redovničkoj braći: prioru *Radovanu*, *Prodanu*, prepozitu *Jurju* i *Obradu*, kao predstavnicima spomenutog samostana za njih i njihove nasljednike teritorij u uvali (in *vallaria*) pod crkvom sv. Mihovila. Među medašima toga zemljišta spominju se »*vici Senodolce*«.²⁷

Prva isprava, koja je datirana na Visu, »*in terra Lixe*« na obali morskoj, (»*ad ripam maris*«) jest ona, koju je 27. septembra 1332. napisao Matija de Mallarotis iz Regija, imperiali auctoritate notar i kancelar hvarske komune. U toj ispravi, koja je sastavljena za hvarskog potestata Petra Fallettra i za sudaca Galeše Gdozija (Gallecxe Kdossii), Stanoja Andrijana i Nikole Kuzmina, Kresen Desenić iz Visa dopušta da njegov sin Ivan, koji je za njega isplatio jednu kaznu hvarskoj komuni u visini od 16 libara malih mletačkih denara, uđe u posjed imanja svoga oca, dok mu taj ne isplati spomenutih 16 libara.²⁸

Pet godina zatim 9. maja 1337. g. sastavljena je isprava »u crkvi spomenutog samostana sv. Nikole«, u prisutnosti hvarskog notara i izaslanika hvarskog kaptola. Tada se radilo o izboru novog opata, jer se dotadašnji, Radoš, zahvalio. Međutim sjednica u tu svrhu sazvana nije izabrala novog opata,

²³ CD VIII, 306, 307.

²⁴ CD VIII, 313, 314.

²⁵ CD VIII, 549, 550 i IX, 91, 92.

²⁶ CD VIII, 559, 560.

²⁷ CD IX, 124, 125. Danas postoji lokalitet Že(j)na dolce i Žena Glava.

²⁸ CD X, 29.

nego je izbor novog opata prepustila hvarskom biskupu Luki, uz izjavu, da će taj izbor smatrati za vječna vremena kao ispravan i valjan.²⁹

Kupoprodajni ugovor, koji je 23. maja 1339. načinio u hvarskoj kancelariji hvarski notar i kancelar komune Matija de Mallarotis iz Regija, između Bogdana Dragoraića iz Visa, nastanjenog u Zadru i Stane, žene Draška Vlahorića, omogućuje nam da vidimo, da su se neka mjesta na Visu nazivala i onda istim imenom, kojim se ona i danas nazivaju.

Bogdan Dragoraić prodaje spomenutoj Stani ženi Draška Vlahorića neka zemljišta »na Visu u polju *Dračevopolje* (in campo Dracauapoe), u mjestu nazvanom *k Svetom Klementu*«. Međaše s tim zemljištem: s istoka: koje nasljednici Zdelka (Sdelci), a koje nasljednici Dobroslava Andrije, »a transversa« nasljednici Palladina Chiffija, sa juga je općinsko zemljište.³⁰

I ponovo se srećemo u ispravama 1339. g. sa samostanom sv. Nikole na Visu. Tada je došao u Hvar k biskupu Luki redovnik samostana sv. Nikole Nikola Mamucić i izjavio, da on više ne može da ostane u tom samostanu, nego da mu biskup dopusti, da može ući u neki drugi benediktinski samostan. Budući da je s time bio sporazuman i opat samostana sv. Nikole Ivan, biskup je pristao na to s time, da se redovnik Mamucić odrekne svih prava, koja je kao član samostana sv. Nikole imao. To je on i učinio pred biskupom i nekim drugim svjedocima.³¹

Još jedamput, 29. septembra 1341. g., hvarski notar Rapr. ... datira jednu ispravu »na Visu na obali morskoj«. U toj ispravi Dobra, žena pokojnog Deška Milčića, u prisutnosti svjedoka: Bogdana Slavogosta i Ivana de Lubalo *egzaminatora*, Zubre Renle, Kranjoja Velcenića i Mikolja Mirkovića, izjavljuje, da je primila 10 libara od Kristofora Radovana, za što mu je ona dala u zalog jedan komad zemlje zasađene lozom, koja se zemlja nalazi »na Visu u mjestu nazvanom *Pomirje*«.

Taj ugovor proglasio je onda 5. oktobra »prema statutu Hvara Zubrianus Dujma komunalni placarij«.³²

Bilo je to godine 1364., 5. marta, Vis je tada pripadao ugarsko-hrvatskom kralju Ludoviku Anžujcu, hvarski je biskup bio Stjepan, hvarski knez »odsutan«, a suci Dujam Vladislava, Cvitan Dezomana i Dekolin Cubriana. Tada je u biskupskoj palači u Hvaru otac Juraj, opat manastira sv. Nikole na Visu, uz privolu hvarskog biskupa, koji je tome prisustvovao, zamijenio neke zemlje sa hvarskim primicerijem Jurjem. Opat Juraj dao je jednu zemlju na otoku Hvaru, koja se nalazila na mjestu zvanom »*Koludar dolac*«, a primio je za nju jedan vinograd na otoku Visu, »u *Velom polju*, na mjestu zvanom *Pod Stomorsko berdo*«.³³

I opet će opat samostana sv. Nikole sklopiti jedan ugovor 9. oktobra 1366. g. na otoku Visu kod morske obale na mjestu boravka (mansionis) »hvarskog biskupa Stjepana«, kad je Vis bio pod ugarsko-hrvatskim vladarom Ludovikom Anžujskim, a knez Hvara, Brača i Korčule Baldasar de Sorba iz Genove (de Janua), koga je zamjenjivao u Hvaru Rafael Rover iz Zadra. Opat je Juraj, uz privolu spomenutog hvarskog biskupa, koji je tu bio prisutan, zamijenio

²⁹ CD X, 324, 325.

³⁰ CD X, 462, 463.

³¹ CD X, 466.

³² CD, X, 638, 639.

³³ CD XII, 569–571.

neke zemlje, i to svoju polovicu u *Dračevu polju* (Draceuopogle) i jedno zemljište u *Velom polju* (in Campo Magno) za jednu zemlju u Dračevu polju.³⁴

Nama je taj ugovor lijep spomenik u prvom redu zbog toga, što spominje Dračevo polje i Velo polje, kako se ta polja još i danas nazivaju.

3. augusta 1367. g. isti je opat Juraj dao na obrađivanje (kolonat) Vlatku Radovaniću jedno zemljište u »*Dolu svete Barbare*«. ³⁵

Naročito nam je važan za topografiju Visa u XIV. stoljeću testamenat jednog hvarskog plemića, Stjepana pokojnog Dujma. Taj je testamenat napravljen 28. aprila 1327. g. Vis je tada bio pod Ludovikom Anžujcem, a u Hvaru biskup Stjepan iz Trogira, hvarski i brački knez bio je splitski plemić Nikola pokojnog Matije, koga je zamjenjivao u Hvaru splitski plemić Novak pokojnog Matije. Bolesni Stjepan određivao je u svojoj oporuci: »Najprije izabirem svoj grob kod crkve svetog Nikole na Visu; isto tako ostavljam crkvi svete Marije na Visu i crkvi svetog Nikole na Visu po polovicu od moga dijela jedne zemlje, koja se nalazi na mjestu, što se zove *Uglocac*; isto tako ostavljam crkvi svete Marije na Visu jednu zemlju, na mjestu, koje se zove *Dracevo-polje* ...«. Nadalje spominje on ova mjesta na Visu, u kojima ostavlja razna zemljišta: *Berovopolje* (Borovo polje) *Skomersko bardo*, *Vinopolje*.³⁶

Najviše nas od svih dokumenata upućuje u poznavanje imena ljudi i lokaliteta na srednjovjekovnom Visu popis zemljišta na tom otoku, koja su pripadala hvarskoj komuni. Popis je iz 1380. g. Tu nalazimo ova lična imena: Deša Orlanda, Bena Slavogost, Kristokac, Lubavčić, Mikša Covin i Melior, Zanin Stanoja, Kuzma i Slavo Dekolina, Ivan Vidoša, Slavogost Vitala, Šimun Jakše, Mihoj Perčetić, Damjan, Druganjan, Lukoj Covin, Dobra, Klapoj, Grubak, Cvitan Rubinić, Bolga, Berislav Dekolina, Klimša Sliškić, Trkol, Cervina Petra, Ivan Ljubavac, Domjančić, Valtosije, Drugmanić, Simonet i Juraj Kristofora, Domjanac, Vital Dabiše, Sovinja, Volina, Jakša Mikšić, Perutinić, Katarin Domjana, Stanoj Jurković, Rada Slavonisina, Jakša Druga, Dragan Seknić, Marin Bosančić, Cvitan Desomana, Ilija Druga, Cvićo Perutinić.³⁷

Lokaliteti, koji se u spomenutom popisu nalaze, jesu ovi: Kutac, Sapuni, Kostirda, Voskice, Kolnik, Beršćan, Stomorsko Bardo, Stomorsko Bardo Magno (Velo o. p.), Cvikova gomila, Pliskovo Polje, Kut, Luka, Stanka Luka, Prirovo, Dol, Samogor, Kovačevi Lazi, Kopačine, Berdarova Strana, Radohninavas, Dol u Radohninavas, in Casali Magno (Velo Selo o. p.), Borova Njiva.³⁸ Iznesena imena viških stanovnika i lokaliteta utvrđuju bez svake sumnje, da je Vis u Srednjem vijeku potpuno naseljen hrvatskim življem, koji se duboko ukorijenio i dao gotovo svim lokalitetima svoje narodno ime. Poneko je ime ostalo, ali je slavizirano, kao Sapuni, Kostirda, a nalazi se i pokoje lično ime, koje nije hrvatsko. Ali, ako točnije istražujemo, ta su lična imena ili plemićka ili gradska, jer su se ona u gradu prilagodila crkvenom i trgovačkom utjecaju, a možda i kulturnom, koliko je on dolazio od strane Venecije, koja je dosta dugo i nekoliko puta već dotada gospodovala Hvarom i Visom. A napokon, vjerojatno je na Visu ostala i pokoja ranija porodica, koja je sačuvala svoje ime onako, kako ga je sačuvala i poneki lokalitet.

³⁴ CD XIII, 345-347.

³⁵ Novak G., Hvar, str. 82 (s fotografijom originalne pergamene).

³⁶ CD XIV, 415, 416.

³⁷ Statuta cit., ed. cit., str. 347-349.

³⁸ Ibid.

ODNOS VISA PREMA KOMUNI HVARA I BRAČA,
ODNOS PREMA KOMUNI HVARA U SREDNJEM VIJEKU

Već smo prije kazali, da je već u XII. stoljeću otok Vis uklopljen u komune Hvara i Brača. Kad se kasnije Brač odvojio od Hvara, Vis je i dalje bio u hvarskoj komuni, sve do pada Venecije 1797. g.

Veza između Visa i Hvara bila je sasvim uska: stanovnici otoka Visa bili su ne samo pripadnici nego punopravni članovi komune Hvara, viški pučani članovi puka te komune, sa svim pravima, koja su imali hvarski pučani. U XIV. i XV. stoljeću boravi katkad privremeno na Visu i pokoji od članova velikog vijeća hvarske komune, koji su se, kad se to vijeće sastajalo, pozivali na sjednice.³⁹ Isto tako su i viški pučani imali pravo da sudjeluju na sastancima pučana hvarske komune, i kad god se radilo o pučanima, uvijek se to činilo u ime pučana sa otoka Hvara, kao i pučana s Visa.

Statut Hvara nije nikad pravio bilo kakvu razliku između stanovnika tih dvaju otoka; njegovi su propisi vrijedili jednako za jedne kao i za druge. Isto su tako i razni zaključci velikog vijeća komune Hvara vrijedili i za jedne kao i za druge. I razna naređenja i rješenja, koja su se odnosila na komunu, a dolazila su od strane vlade, bilo to od vlade ugarsko-hrvatskih kraljeva, kad su ti otoci potpadali pod njih, ili od strane Venecije, kad su bili pod Venecijom, uvijek su se ta naređenja odnosila na oba otoka, osim u slučajevima sasvim lokalnog karaktera.

Za lokalne prilike Visa komuna je utvrdila već u svom statutu naročite svoje časnike, više i niže.

Odmah na početku XIV. stoljeća nalazimo pored sudaca hvarske komune i suca Visa (iudex Lissae). Prvi se takav sudac, Tolislav pok. Petra, spominje 1308. g.⁴⁰

Suci hvarske komune morali su svakoga dana doći knezu na vijećanje o prilikama i potrebama grada i komune, da s njim zajedno sude, »prema pravima i običajima Hvara«. Ti suci Hvara nisu se smjeli bez dopuštenja kneževa udaljiti ni za jednu noć iz grada. Sami su bez kneza mogli rješavati sporove do vrijednosti od 5 libara malih, a ako se radilo o većoj vrijednosti, rješavali su samo uz dopuštenje kneza i većine vijeća.

Sudac Visa je nešto drugo. I njega je biralo veliko vijeće hvarske komune. Pri nastupanju na svoju dužnost on se zaklinje da će čuvati »dobro i mirno stanje komune i grada Hvara i dobro, mirno i uredno stanje onih ljudi, koji stanuju na Visu, i da moram ostati u sudačkoj dužnosti pola godine i toliko više, dok mi gospodin knez ne odredi za nasljednika drugog suca.«

³⁹ Statuta Communitatis Lesinae Lib. V., c. XXV, XLIII, XLIV, XLVII, ed. cit. str. 217, 223, 225, 227, 228, 237 i kasnije Additamenta XVII, ed. cit. 383. Statut iz 1331. g. strogo je zabranjivao članovima velikog vijeća da borave izvan grada Hvara, po selima ili na Visu, pod prijetnjom globe od dvadeset libara, a ako bi prekršitelj izjavio, da ne može to platiti, imao se brisati iz vijeća i nije mogao vršiti nikakvu komunalnu čast. Statuta cit. Lib. I, c. XXVII, ed. cit., str. 180, 181. To se, razumije se, odnosilo na trajan boravak, dok je povremeno bilo slobodno i članovima vijeća da borave na Visu i obavljaju svoje poslove, utoliko prije, što su neki od njih imali na tom otoku svoje posjede.

⁴⁰ CD VIII, 163, 164.

Suci komune nisu imali nikakvog honorara, *sudac Visa imao je plaću*, i to 10 libara malih. I on je morao suditi svakome do vrijednosti od 5 malih libara, ali se nije smio miješati u stvar, ako se radilo o sporu veće vrijednosti.

Sudac je Visa morao, ako sazna, da se desila neka krađa ili počinilo neko zločinstvo, to što brže javiti knezu, a onda izvršiti sve ono, što bi mu knez naredio, da u toj stvari poduzme.

Ako je sudac Visa sudio, onda je to radio »prema običajima grada Hvara i kako se meni bude činilo razborito i pravedno«. Za pojedina suđenja nije ni sudac Visa primao nikakve plaće.

Osim toga je sudac Visa morao, da »sve štete, koje budu procijenili pošćici Visa, zapiše ili da dade zapisati u naročitu knjigu na Visu«. Tu je knjigu on morao kod sebe držati i svom nasljedniku predati. Njegova je dužnost bila i ta, da se na Visu od strane komunalnih organa ne pobiru nikakvi nameti ili slično bez naređenja kneza i njegovih sudaca i hvarske komune.⁴¹

Justiciarius comunis, komunalni baždar, pazio je na mjere i utege u cijeloj komuni i morao je u Hvaru svake sedmice obići sve krčme, da vidi, toči li se vino pravim mjerama, da svakog mjeseca kontrolira u Hvaru mjere za žito, mjere za meso i drugo. Osim toga je komunalni justicijarij morao svake godine, 15 dana prije jematve, poći po otocima Hvaru i *Visu*, da tamo tačno izmjeri i uredi sve »kace«⁴² za mjerenje masta.⁴³

Prvi se put spominje 1308. g. zajedno sa sucem Visa i *gastald Visa*.⁴⁴ Bio je to Drazota Grubanić.

Dužnost *gastalda Visa* bila je da izvršava sva naređenja kneza i sudaca i da onda, kad je sudac Visa odsutan s otoka, zamjenjuje njega u sudačkoj dužnosti, t. j. da sudi u parnicama do 5 libara. *Gastald* je Visa morao bdjeti nad sigurnošću imovine i života stanovnika Visa i čim dozna za neku krađu ili neki zločin, koji bi bili počinjeni na Visu, odmah to dojaviti sucu Visa. Dalje je on morao, kad suca Visa nema na Visu, zapisati sve štete, koje bi procijenili viški pošćici, i paziti, da se na Visu ne pobiru nikakvi nepropisni nameti.⁴⁵

Između *gastalda Hvara* i *gastalda Visa* bila je znatna razlika. Tako je na pr. *gastald Hvara* morao »sve krađe, za koje dozna da su učinjene ili koje se čine na otoku Hvaru, prijaviti gosp. knezu i njegovim sucima«. Tu je dužnost prijave knezu imao na Visu sudac Visa. *Gastald* je imao da krađu prijavi samo sucu Visa. *Gastald Hvara* nije imao pravo da zamjenjuje suca, dok je to *gastald* na Visu imao.⁴⁶

Važna je bila dužnost »poščika«-*poljara*, kojih je na Visu kao i na Hvaru bilo nekoliko. I »poščici« se prvi put spominju na Visu 1308. g. Na čelu pošćika stajao je na Visu jedan od njih s titulom »kapetan« (capitaneus).

Pošćici su nadzirali polja, vinograde i vrtove i procjenjivali štete, koje bi u njima napravili ljudi i životinje. U takvom slučaju je pošćik morao procijeniti štetu i u roku od tri dana prijaviti je sucu Visa ili, ako suca nije bilo na Visu, *gastaldu Visa*. On se dalje morao pobrinuti, da šteta bude doista i na-

⁴¹ Statuta et leges civitatis et insulae Phariae, ed. Ljubić, MHJSM (Monumenta Historico-juridica Slavorum Meridionalium) P. I. Statuta et leges vol. III, Zagreb 1882-3, str. 172, 173.

⁴² Kaca je mjera za mast i ima 12 sića.

⁴³ Statuta c. V., ed. cit., str. 173.

⁴⁴ CD VIII, 163, 164.

⁴⁵ Statuta cit., ed. cit., str. 176.

⁴⁶ Statuta cit., ed. cit., str. 176.

doknađena. Procijenjenoj svoti dodao bi pošćik još $\frac{1}{3}$ za svoj trud. Ta procjena nije bila samovoljna, nego je bila utvrđena vrijednost za pojedine štete, i to:

1 star pšenice	10 solida malih
1 star ječma i prosa	5 „ „
1 star sočiva	6 „ „
1 star zobi	1 groš
1 kaca masta	10 solida malih
za svaku lozu od godine dana .	6 denara malih

Štetu do vrijednosti od 10 solida procjenjivao je jedan pošćik, a ako je šteta prelazila tu svotu, trebalo je da to učine dva pošćika.

Suca, gastalda i pošćike Visa biralo je veliko vijeće hvarske komune. Ostali časnici komune bili su zajednički Visu i Hvaru, kao camerarius, justiciarius, examinadores i buccarii.

Kako su neki plemići, članovi velikoga vijeća imali i svoje kuće na Visu, odnosno po selima otoka Hvara, i tamo se zbog bilo kojih razloga duže vremena zadržavali, to su nastajale u Hvaru neprilike i za održavanja sjednica velikog vijeća i radi popunjavanja različnih časti i dužnosti. Zbog toga je već u izdanju hvarskog statuta 1331. g. uređeno, da »odsada unaprijed mora svaki član velikog vijeća Hvara stanovati u gradu s cijelom svojom porodicom i svojim stvarima kako to čine ostali građani članovi vijeća a ne da stanuje na Visu ili u selima, pod prijetnjom kazne od 25 libara za svaki put, od čega će polovica pripasti komuni, a polovica onome, koji ga prijavi. Onaj pak, koji bi se tome opro i izjavio, da ne može da plati, ima se brisati iz vijeća i ne može da bude sudac ni da izvršava bilo koju dužnost ili čast, koje vrše ostali članovi vijeća.«⁴⁷

U parnicama do 5 libara vrijednosti morali su Višani tražiti pravdu od svoga suca, ali, ako nisu njegovom presudom bili zadovoljni, mogli su da se prizovu na hvarskog kneza i suce komune. Kad se pak radilo o sporu preko 5 libara vrijednosti, onda je trebalo da onaj Višanin, koji je tužio drugog Višanina na sud kneza i sudaca komune, stavi tuženom na raspolaganje lađu, kojom će taj poći na sud u Hvar.⁴⁸

Svake je godine u početku maja stavljala komuna na dražbu i prihod svojih posjeda na Visu. Zakupnik je dobivao $\frac{1}{4}$ prihoda žita sa zemljišta, koje se oralo, a $\frac{1}{5}$ s onog zemljišta, koje se kopalo. Do svetkovine Velike Gospe morali su zakupnici platiti komuni zakupninu.

Osim te dražbe bila je svake godine i dražba vina s općinskih zemalja na Visu i na otočiću Budikovac. Ta se dražba vršila prvih osam dana augusta, a zakupninu je trebalo isplatiti do sv. Martina. Zakupnik je dobivao $\frac{1}{4}$ vina ili masta.⁴⁹

Svake se godine davala u zakup i »mesarnica i ribarnica Visa«. Zato se vršila dražba posljednjih dana oktobra, a zakup je trajao od 1. novembra godinu dana. Zakupninu trebalo je da zakupnici isplate do sv. Dujma, 7. maja.

⁴⁷ Stat. cit., ed. cit., str. 180, 181.

⁴⁸ Ibid., 182.

⁴⁹ Ibid. 201.

Viški su mesari plaćali ovim zakupnicima za svakog vola ili kravu 3 mala solida, za svaku svinju 2 mala solida, za svaku životinju sitnog zuba 12 malih solida. Za prodaju ribe plaćao se zakupniku svaki deseti denar.

Kao i na Hvaru postojala je i na Visu komunalna vaga, na kojoj se pri prodaji mjerila pšenica i ostalo žito, smola, sol. I tu je vagu davala komuna u zakup.

»Mali otočići Visa« stavljali su se također na dražbu zbog žita, koje bi se na njima našlo, zbog paše i kunića. Bez dopuštenja zakupnika nije smio nitko da na te otočiće povede svoje životinje na pašu.

I prihod poreza na pojedine životinje velikog i sitnog zuba davao se u zakup.⁵⁰

Svake se godine, prvih osam dana aprila, stavljaio na dražbu zakup *sokolova* i na Hvaru i na Visu. Isplatu zakupnine trebalo je izvršiti do sv. Dujma.

Svaki onaj, koji je zakupljivao bilo koji komunalni prihod, trebalo je da pruži dovoljno jamstvo, da će zakupninu doista i isplatiti.⁵¹

V.

OTOK VIS OD MIRA U ZADRU 1358. GODINE DO DOLASKA POD VENECIJU 1420. GODINE

Zajedno sa cijelim primorjem od »polovice Kvarnera do granica Drača« dođoše mirom u Zadru između ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. i Venecije i Hvar i Vis pod vlast Ludovikovu.

Za borba, koje su nastale poslije smrti Ludovikove u Ugarskoj i Hrvatskoj, ostali su Hvar i Vis i dalje u ugarsko-hrvatskoj državi. Ali kad je bosanski kralj Stjepan Tvrtko počeo svoje uspješno ratovanje i napredovanje u Hrvatskoj i Dalmaciji, okupivši oko sebe, a protiv kralja Žigmunda svu Hrvatsku Velebitu na jugu, s gradovima Kninom, Ostrovičom i Klisom, steče on i Split, Omiš, Trogir i Šibenik i 1390. g. proglasi se kraljem Hrvatske i Dalmacije. Tada dođoše u njegovu vlast i otoci: Brač, Hvar i Vis.

Brat i nasljednik kralja Tvrtka, Stjepan Dabiša (1391.–1395.) bijaše također gospodar Hvara i Visa. Za Dabišina vladanja nosi naslov i čast hvarskog kneza (1394. g.) ban Ivan, dok stvarno upravljaju komunom dva rektora, domaći ljudi: Ivan Vidošev i Nikola Stanojev. Stjepan Dabiša sklopi sa Žigmundom 1393. g. mir u Đakovu, u kojem se obaveza, da će poslije smrti ostaviti svoju državu Žigmundu. Štaviše, on još prije smrti vrati Žigmundu onaj dio Hrvatske i Dalmacije, što ga je Tvrtko bio osvojio, i u isto vrijeme se odreče naslova kralja Hrvatske i Dalmacije. Tako su i Hvar i Vis došli 1394. g. pod vlast ugarsko-hrvatskoga kralja Žigmunda.

U Hrvatskoj i Bosni bio je velik broj velikaša nezadovoljan sa Žigmundom. Na čelu nezadovoljnika stajao je Hrvoje Vukčić, gospodar Donjih Kraja, t. j. zapadne Bosne oko rijeke Vrbasa. Nezadovoljni hrvatski i bosanski velikaši, a i neki ugarski, izabraše za svoga kralja Ladislava Napuljskoga. Ladislav Napuljski dođe u Zadar, gdje ga 5. augusta 1403. okruniše za kralja. Međutim

⁵⁰ Statuta cit. ed. cit., str. 202.

⁵¹ Ibid., str. 202, 203.

on ne pode u Ugarsku, nego se vrati u Napulj, a za svoga namjesnika u Hrvatskoj i Dalmaciji postavi Hrvoja, koga ujedno imenova hercegom splitskim.⁵²

Godine 1403. darovao je kralj Ladislav Napuljski otoke Brač, Hvar, Vis i Korčulu zadarskim plemićima Alojziju i Guidonu de Matafaris. U njihovim su rukama ostali ovi otoci samo kratko vrijeme, jer ih još iste godine darova Ladislav Hrvoju, u čijim su rukama ostali i kasnije, kad se Hrvoje izmirio sa Žigmundom.⁵³

Kad je kralj Žigmund slomio otpor bosanskih velikaša, i kad mu se poklonio i Hrvoje, kralj Ladislav videći, da se ne će moći dulje održati protiv Žigmunda, prodade u julu 1409. g. Veneciji za 100.000 dukata Zadar, Novi-grad, Vranu i otok Pag i sva svoja prava na Dalmaciju.

Hrvoje je sada, kao vazal Žigmundov vladao samostalno Donjim Krajima, Splitom, Omišem i čitavom krajinom između Cetine i Neretve, pa otocima Hvarom, Visom, Bračem, Korčulom.

Zbog raznih makinacija proglasi Žigmund Hrvoja buntovnikom, a Hrvoje, da se obrani, pozva u pomoć Turke. Tada, 17. juna 1414. g., oduze Žigmund pored ostaloga, Hrvoju i otoke Hvar sa Visom, Brač i Korčulu i dopušta dubrovačkoj komuni, da ih u njegovo ime zauzme. To su Dubrovčani i učinili, ali su na otocima naišli na vrlo velike neprilike. Hvarani se obrate svom saplemeniku, Hvaraninu Ladislavu Jakšu od Kušalja, koji je bio stekao velikih zasluga pomažući Žigmunda, a bio je i velik prijatelj i ljubimac kraljice, s molbom, da ih oslobodi Dubrovčana. Ladislav uspije i 21. septembra 1416. g. dade kralj otoke Hvar s Visom, Brač i Korčulu Ladislavu, sinu Jurja Jakša od Kušalja, i naredi Dubrovčanima da mu te otoke predadu.⁵⁴

U martu 1417. g. preuze Ladislav te otoke.

Stanovnici Visa, svi odreda pučani, jer su vlastela samo od vremena do vremena boravila na Visu, bili su sastavni dio puka hvarske komune, pa su učestvovali u svim njegovim borbama, koje je on već od početka XIV. stoljeća počeo da vodi protiv vlastele. Viški pučani bili su članovi »pučke kongrege« (skupštine) hvarske komune i preko nje i u njoj tražili su svoja prava. Zajedno s ostalim pučanima uspjeli su oni, da je 3. decembra 1418. g. došlo do velike skupštine plemića, građana i seljaka hvarske komune radi toga, da se svi među sobom izmire i stvore uvjete za trajni mir na svojim otocima. U vezi s tom skupštinom zaključilo je veliko vijeće Hvara, da u vijeće primi 20 pučana, koje sam puk izabere.

I ako je taj zaključak bio izmijenjen, i u veliko vijeće bilo primljeno samo šest pučana, ipak su ovaj put pučani nametnuli vlasteli svoju volju i uspjeli da prodru u vijeće.

Da su i Višani učestvovali vrlo živo u tim borbama, vidimo iz samog teksta sporazuma, koji je 24. marta 1420. g. ugovorjen između predstavnika vlastele i zastupnika puka: hvarskog kanonika Nikole Stipkovića, Vitala Silvestrova, Nikole de Fumatis i Vidosija Drazice, koji su kao »reformatori i odbornici izabrani i određeni – i od plemstva i generalnog vijeća i od zajednice (universitas) pučana«. U tom sporazumu kaže se izrijeком u tački 5.:

⁵² Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, str. 193.

⁵³ Novak G., Hvar, str. 58.

⁵⁴ Ibid, str. 60.

»Isto tako hoćemo, preinačujemo i potvrđujemo sve »gratije«,⁵⁵ koje su dane sve do dana današnjega *pučanima Hvaranima i Višanima*, a ne rješavamo ništa o »gratiji«, koja je dana Višanima o dovoženju vina u sela, nego *nju* prepuštamo velikom i generalnom vijeću Hvara, da ono o njoj odlučuje i rješava.«⁵⁶

VI.

VIS POD VENECIJOM

30. marta 1420. g., kad je Venecija preglala da oružjem osvoji cijelu Dalmaciju, koju je kupila od kralja Ladislava, ukoliko je još nije bila uzela, zaključili su *plemići i pučani Hvara i Visa*, da se dobrovoljno predaju Veneciji. Isto to su zaključili bili i Bračani i Korčulani.⁵⁷

U vezi s tim naredila je mletačka vlada 30. marta 1420. g. vrhovnom kapeitanu kulfa (Jadranskog mora) Loredanu, da krene i primi te otoke u njenu vlast i da im obeća, da mogu birati kneza, koga oni hoće, samo ako je on iz zemalja i mjesta podložnih Veneciji. Ujedno naredi mletačka vlada Loredanu, da na tim otocima uvede mir i red, unovači vojnike i naredi im, neka i oni pošalju hrane za vojsku. Duskora se predade Veneciji i Kotor, a nakon uzaludna otpora, jer ih Žigmund nije ničim pomagao, i gradovi Split i Trogir. Tako je zbog Žigmundova nemara došlo gotovo čitavo hrvatsko i dalmatinsko primorje u ruke Venecije. Hrvatskom kraljevstvu ostadoše jedino frankopanski Senj i Krk na sjeveru, a Omiš s Krajinom i Poljicima na jugu. Tu je vladao moćni knez Ivaniš Nelipić, koji je imao u svojoj vlasti još i čitavu Hrvatsku Velebitu na jugu, osim Knina, Ostrovice i Bribira.

Tek što je Venecija zauzela Vis, zamolio ju je, po svojim poslanicima, *bosanski vojvoda Pavao*, da njemu dade Vis i druge obližnje otoke oko njega, koji pripadaju Hvaru. U zamjenu za to nudio je vojvoda Pavao, da će slušati naređenja Venecije i biti joj vjeran saveznik. Venecija mu je odgovorila, da će, ako joj ustreba, zatražiti njegove usluge, ali je odbila njegovu molbu, da ga primi u red svojih plemića i za člana svog velikog vijeća. Isto je tako mletačka vlada odbila njegovu molbu, da mu dade »utvrđeno mjesto (castrum) na Visu i otoke oko njega«. »Ta spomenuta mjesta – odgovarala je Pavlu Venecija – bijahu u rukama i vlasti naših neprijatelja, i u ta su se mjesta zaklanjali Trogirani i drugi protivnici našeg vladanja, i tu su imali prihode i prijem, i drugo, kako su htjeli. Spomenuta smo mjesta i otoke stekli oružjem (de bona guerra), i dali smo da se uzmu iz ruku neprijatelja, kako smo kazali, i obećali smo našim vjernima spomenutih mjesta i otoka, da ćemo spomenute naše vjerne, ta mjesta i otoke sačuvati i držati pod upravom i zaštitom našeg vladanja, i tako hoćemo i namjeravamo da se izvrši i učini.«⁵⁸

⁵⁵ Gratije (gracije) su bili razni privilegiji, pa i darovštine, koje je hvarska komuna davala.

⁵⁶ Statut, ed. cit., str. 399.

⁵⁷ Listine o odnošajih VIII, 11.

⁵⁸ Listine, ed. Ljubić, VIII, 16, 17.

Kad su Hvar i Vis došli ponovo pod Veneciju, ona im je priznala onaj statut, koji su dosada imali. Ali je sada iskrslo pitanje, tko da bira kneza. Plemstvo je htjelo sebi prisvojiti to pravo, dok su opet pučani tražili, da ga bira čitav narod i neki plemići, ili da ga mletačka vlada sama imenuje. Vlastela su opet htjela, da ga mogu birati bilo iz kog kraja podložnog republici, dakle i iz Dalmacije, dok su pučani naročito to isključivali, i nisu nipošto htjeli Dalmatince, nego kojega plemića iz Venecije.⁵⁹ I pučani i plemići poslaše u Veneciju svoje delegate, da zastupaju njihove zahtjeve. Kako se želja pučana o izboru kneza slagala s interesima republike, prihvati je vlada i riješi, da će ona sama imenovati kneza, i to mletačkog plemića.

Hvarska su vlastela uporno molila mletačku vladu, da u hvarskoj komuni zabrani svako drugo vijeće, osim plemićkoga, ali im Venecija nije molbi udovoljila, i tako se puk i dalje sastajao, raspravljao i zaključivao, i često je svoje zaključke, mimo vijeće i protiv vijeća, iznosio ravno pred mletačku vladu. Na taj je način pučanima često polazilo za rukom, da im se želje ispune i da osujete zaključke plemićkog vijeća. Štaviše oni su uspjeli i u tome, da su poslanici tih njihovih pučkih skupština išli u Veneciju na trošak komune.⁶⁰ Pučani su sada svaki put, kad im se učinilo, da je koji zaključak plemićkog vijeća protiv njihovih interesa, sazivali pučku skupštinu i slali svoje poslanike u Veneciju.

Pučani su imali pravo da drže skupštine kad god ih je bila volja, jedino im je trebala za to dozvola kneza. Tim njihovim skupštinama predsjedao je sam knez ili njegov zamjenik.

Kad god se sazivalo veliko vijeće plemića, slali su se pozivi u Vis i u sela. Komuna je bila jedna, i svaki je plemić, koji je stanovao na Visu, bio plemić Hvara, kao što je i svaki pučanin Visa bio član hvarske pučke zajednice (*universitas popularium*). I kao što je svaki plemić, koji je stanovao na Visu, imao pravo na sve časti u autonomnoj upravi komune i pravo da bude član vijeća, imao je svaki pučanin Visa pravo da učestvuje u pučkoj skupštini i da bude od nje biran na one časti, na koje je ona svoje članove mogla da izabere. Interesi viških i interesi hvarskih pučana bili su zajednički. Puk se naziva često »cjelokupan puk Hvara i Visa.«⁶¹

Da je tako, vidimo iz različnih zaključaka pučke skupštine, kao iz zaključka 1446. g. i molbe, koju su poslanici te skupštine podnijeli vladi u Veneciji, zatim iz zaključka mletačkog kolegija od 9. juna iste godine. Među ostalim tražili su pučani i ovo: »Budući da je prije šest mjeseci donesen zakon (u velikom vijeću), da se ne smije – kako se to uvijek običavalo – po ostalom otoku strojiti koža, i da težaci cijelog otoka i s Visa i njegova područja moraju da dolaze strojiti kože u grad (Hvar) na strojarnicu (a la zuecha), što je na potpunu propast siromašnog svijeta, koji su za jednu ili dvije kože, što ih za potrebu svoje porodice stroje, obavezani da putuju 25 ili 30 milja« pučani su molili, da mletačka vlada promijeni taj zaključak velikoga vijeća. I doista ona je to i učinila i odredila, da samo oni, koji žive u

⁵⁹ Novak G., Hvar, str. 87.

⁶⁰ Ibid., 90.

⁶¹ U Archivio di Stato u Veneciji; Senato Mar. 1444–1447/2, fol. 148 v. Netočno citirano u Mon. I. III., str. 416. pro parte totius populi Liesne et Lisse«. U istom arhivu; Senato Mar. 1447–50/3, fol. 170 r.–173 r.

gradu ili u daljini do 10 milja od njega, moraju da stroje kože u gradu, a oni, koji su dalje od 10 milja, mogu slobodno za potrebu svoje porodice da stroje kože, gdje hoće, ali ne smiju da ih prodaju ni u gradu ni unutar onih 10 milja.⁶² Na taj su način i Višani, jer je Vis udaljen od Hvara više od 10 milja, oslobođeni te neugodne i skupe dužnosti.

Kad je ponovo 1450. g. pučka skupština podnijela mletačkom senatu svoje »kapitule«, odgovorio je senat na »dalje navedene kapitule, koji su podneseni duždevskoj vladi od strane *cjelokupnog naroda Hvara i Visa*«. ⁶³

I doista, to se ticalo svih pučana Hvara i Visa, a naročito drugi kapitul. Pučani su postigli, da je senat odredio, da, kada se oruža hvarska galija, »patron« ima da bude plemić, veslači pučani, a ostala posada polovina pučana, a polovina plemića.

Kao dio hvarškoga puka Višani su među ostalim ishodili ovlašćenje, da beru svoje grožđe kada ih je volja i kako ih je volja.

I 1454. g. pučka je skupština iznijela pred mletački senat svoje prigovore protiv zaključaka hvarškog plemićkog vijeća i ishodila, da je senat 25. augusta donio rješenje, »da pučani Hvara i svi ostali, koji imaju posjeda i vinograde na našem otoku *Visu*, mogu da trgaju svoje grožđe kada i kako ih je volja, bez obzira na bilo kakvu zabranu, koja je učinjena ili koja bi im bila učinjena od strane plemića i njihova vijeća, jer je, prirodnim pravom, svakome dopušteno da raspolaze svojim plodovima i proizvodima po svojoj volji za svoju udobnost i korist.«⁶⁴

Hvarsko je veliko vijeće i pored spomenutog ovlašćenja pučanima smetalo da beru grožđe, kada oni hoće, na što su pučani ponovo, u svojoj skupštini 1458. g., zaključili da zamole senat, da se poštuje njegova ranija odredba o tome. I doista, senat je 29. aprila 1458. g. donio rješenje, neka se knez po-brine, »da se spomenuta vrlo pravedna odluka poštuje onakva, kakva je, da se spomenuti naši najvjerniji ne uznemiruju« i »da naši vjerni na Hvaru i na *Visu*, plemići i pučani, mogu da beru grožđe u svako doba po svojoj volji«. Štaviše mletački je senat zaključio, da se bez njegove volje ne smije na tome ništa da mijenja.⁶⁵

Već je statut Hvara iz 1331. g. zabranjivao uvoz vina na Hvar i Vis pod prijetnjom globe od 20 libara malih i gubitka uvezenog vina. Jedino su u nestašici vina u komuni mogli knez i suci uz pristanak većine vijeća dopustiti uvoz.⁶⁶

Skoro je nevjerovatno, da je bilo godina, kad Hvar i Vis nisu imali ni toliko vina, koliko je bilo potrebno za domaću potrošnju. Tako je bilo 1544. U takvim prilikama dao je hvarski knez i providur otoka, Alviz Tron popisati sve vino, koje se nalazilo u podrumima *Visa* i *Hvara*, i našao još manje od onoga, koliko je mislio da ima. Zbog toga je Tron izdao naredenje, kojim ukida sva dopuštenja za izvoz vina s teritorija *Hvara* i *Visa* i zabranjuje svakome ne samo da izvozi vino iz komune, nego i svaki prijevoz vina iz mjesta u mjesto bez dopuštenja samoga kneza i providura. Tko bi se usudio da iz-

⁶² Mon., cit., str. 416.

⁶³ Mon., cit., str. 420.

⁶⁴ U Archivio di Stato u Veneciji; Senato, Mar. Vol. III. fol. 174. — Statuta, cit. str. 429.

⁶⁵ U istom arhivu u Veneciji; Senato Mar. III.; Statuta, cit. str. 429–430.

⁶⁶ Statut Hvara L. II. c. XXXXII, ed. cit. str. 191.

veze vino sa spomenutih otoka Hvara i Visa, imao je da izgubi to vino, i da plati globu od 100 dukata, i da za deset godina bude istjeran s teritorija hvarske komune. Osim toga oni, koji bi u svoje lađe ukrkali to vino za izvoz, imali su da izgube svoju lađu. I napokon je naredivao knez i providur svim gastaldima, da imaju strogo paziti, da ne bi tko krcao vino i izvezio ga, pod prijetnjom stroge kazne za njihovu nemarnost, ako bi se to dogodilo.⁶⁷

Osim toga naredio je knez i providur, da se proglašeno na Hvaru, u Visu i Komiži još jedno njegovo naređenje, koje se ticalo vina. U tom svom proglasu kaže knez i providur, kako se u Hvaru ne nalazi dobrih vina u prodaji namalo i da su sva ta vina pokvarena. Zbog toga se siromašan svijet uvelike tuži. Prema popisu vina, koji je dao sastaviti knez i providur, ima vina na Hvaru i Visu, ali ga neki, koji ga imaju, drže i ne će da prodaju, očekujući, da će ga kasnije skuplje prodati. To je glavni uzrok, što su ona vina, koja se prodaju namalo, pokvarena i nevaljala. Zbog toga knez i providur, imajući pred očima potrebe siromašnoga svijeta, naređuju svim onima, koji imaju više od 100 kvarata vina, da u roku od mjesec dana dopreme četvrtinu toga vina u Hvar i da ga tu prodaju za potrebe grada. Onaj, tko to ne učini, izgubit će sve vino, koje će se odrediti za mletački arsenal, i osim toga bit će progнан s teritorija komune za pet godina.

VII.

RADNI ODNOSI NA SREDNJOVJEKOVNOM VISU

Stanovništvo otoka Visa bavilo se u Srednjem vijeku gotovo isključivo zemljoradnjom. Pored zemljoradnje drugo je glavno zanimanje bilo stočarstvo. Stoka je pripadala ili samostanima,⁶⁸ crkvi, plemićima, ili pojedinim stanovnicima Visa, koji su se bavili i zemljoradnjom ili su pak bili samo pastiri.

O odnosu pastira prema vlasnicima stada nije nam moguće iz sačuvanih dokumenata mnogo kazati. Hvarski je statut određivao kaznu onim pastirima i gastaldima, koji bi bez dopuštenja svojih gospodara prodavali bilo kome bilo koju glavu stoke, što im je bila povjerena na pašu i čuvanje. Statut je izriječno isticao, da se tu radi o pastirima Hvara i Visa. Pastir, koji bi to učinio, morao je platiti deset libara malih globe svaki put, kad bi to učinio; od toga je polovina išla komuni, a polovina onome, koji bi to prijavio. Ovdje se govori o »gastaldus vel pastor«. Očito taj »gastaldus« nije identičan sa »gastaldus Pharae« ili sa »gastaldus Lissae«.

Ako bi tko ukradio koju glavu stoke »protiv volje gastalda ili pastira«, trebalo je da gastald pod prijetnjom globe od pet libara malih prijavi knezu i njegovoj kuriji one, koji su krađu počinili. Oni, koji bi krađu počinili, kaznili bi se prema propisima hvarskog statuta. Ali, ako bi netko, tko bi prispio kojom lađom, htio da kupi koju glavu stoke, onda je gastald ili pastir mogao prodati, ali je morao to javiti »gospodaru ili gospodarici životinje«. Za kozu

⁶⁷ Mon. Hist. jur. III, str. 443.

⁶⁸ CD VIII, 163.

ili ovcu trebalo je platiti ili dati zalog od pet groša malih, a za jarca, ili ovcu, ili ovna od godine dana i više dvanaest groša.⁶⁹

Gastald ili pastir morao je na svaki poziv vlasnika stada doći, da mu izloži stanje stoke.⁷⁰

Kad bi tko uzeo koju glavu stoke i dao zalog, trebalo je da taj zalog vrijedi jedan dukat zlata. Ako je netko uzeo koju glavu stoke i nije dao takav zalog trebalo je da plati jedan dukat vlasniku, a osim toga dvadeset solida malih komuni. Gastald ili pastir trebalo je u roku od deset dana da predadu taj zalog vlasniku stoke.⁷¹

Iz spomenutog se vidi, da su i pastiri, koji su pasli tuđa stada, imali određene prihode, od kojih su mogli plaćati eventualne globe. Koji su to bili prihodi, nije nam poznato. Bez sumnje bilo je to mlijeko, sir, vuna i t. d. Isto tako su takve prihode imali i ti gastaldi. Koja je razlika bila između gastalda i pastira, ne može se iz sačuvanih dokumenata razabrati. Možda su gastaldi bili upravitelji i čuvari pašnjaka, a pastiri čuvari ovaca, možda su gastaldi pobirali mlijeko i sir, koji je pripadao gospodaru, a isto tako i vunu za gospodara. Sve nam to nije poznato.

Treća važna grana privrede na srednjovjekovnom Visu bilo je ribarstvo. Već u statutu iz 1351. g. spominje se ribarnica na Visu, koja se svake godine davala u zakup,⁷² svaki je ribar, koji je prodavao ribu na ribarnici morao plaćati zakupniku svaki deseti denar od prodane ribe. Ali je statut oslobađao više ribare od toga da moraju prodavati ribu u ribarnici.⁷³

Kako je u Srednjem vijeku bio razvijen lov na plavu ribu na Visu, nije nam poznato, jer se iz toga vremena nisu sačuvale nikakve vijesti o tom lovu. Ali kako se u XVI. st. javlja lov na plavu ribu kao vrlo razvijen i na Visu, mislimo, da je već i u Srednjem vijeku ta privredna grana bila ondje lijepo razvijena.

Značajan je bio i lov na sokolove na Visu⁷⁴ i na Biševu⁷⁵. Lov na sokolove na Hvaru i na Visu davao se u zakup.

Sigurno je na Visu bilo i zanatlija, ali nam se nisu sačuvali nikakvi dokumenti, koji bi ih za Vis spominjali napose. Njihov odnos i njihove su dužnosti bili regulirani hvarskim statutom, koji je za njih vrijedio kao i za zanatlije na Hvaru.

Na otoku je Visu bilo i ljudi, koji su se bavili paljenjem vapna u vapnencama. Poznate su nam vapnenice, koje su se nalazile na Stomorskom brdu (Stomorsko Bardo).⁷⁶ Jesu li se radnici na vapnencama samo time bavili, ili su, kao u današnje vrijeme, bili u prvom redu poljoprivrednici, ne može se iz dokumenata vidjeti.

⁶⁹ Statuta cit. V. c. XVII, ed. cit., str. 214, 215.

⁷⁰ Statuta cit. V. c. XXVI, ed. cit. str. 217.

⁷¹ Ibid. c. XXVIII, ed. cit., str. 218.

⁷² Statuta cit. IV, ed. cit., str. 201.

⁷³ Statuta cit., Lib. cit., ed. cit., str. 203.

⁷⁴ Statuta cit., ed. cit., str. 202, 203.

⁷⁵ CD VI, 649, 650.

⁷⁶ Statuta cit. Registra terrenorum communis Pharae, d., ed. cit., str. 347.

Bilo je na Visu seljaka, koji su strojili kožu, i sigurno su u tom imali neko specijalno znanje, ali oni su se strojenjem bavili pored nekog drugog, vjerojatno poljoprivrednog posla. Viški su pučani zajedno s hvarskima 1446. g. tražili od mletačke vlade, da ukine jedan zakon, koji su bili donijeli plemići u velikom vijeću, po kojem nisu viški težaci smjeli strojiti kožu na Visu, nego su je morali strojiti u Hvaru. Mletačka im je vlada odgovorila, da u mjestima, koja su preko 10 milja udaljena od grada Hvara, »može svako da stroji kožu za svoju upotrebu i upotrebu svoje porodice, ali je ne smije prodavati u gradu (Hvaru) ni unutar spomenutih 10 milja«. Vidi se dakle, da im strojenje koža nije bio neki zanat, nego da su ga poneki vršili kao kućnu radinost.⁷⁷

Prema onim dokumentima, koji su nam se sačuvali, obradiva je zemlja na Visu vlasništvo samostana sv. Silvestra i sv. Nikole, crkve, nekih plemića i seljaka. Od tih samo seljaci obrađuju svoju zemlju sami svojim rukama, dok je drugi daju na obrađivanje. Tih seljaka posjednika zemljišta bilo je u Srednjem vijeku na Visu dosta. Kad 1341. g., 29. rujna Dobra, žena pok. Deška Milčića izjavljuje, da je primila 10 libara od Kristofora Radovana, ona mu daje u zalog jednu zemlju. Ta njezina zemlja graniči sa zemljama, koje su vlasništvo: Galeše Vidoša, Stipka Kuholaze. Sva spomenuta trojica vlasnika zemljišta i Deško Milčić i Galeša i Stipko su slobodni seljaci i vlasnici zemljišta, i nijedan od njih nije plemić, i sva trojica obrađuju sami svoju zemlju.⁷⁸

Dvadeset i jednu godinu prije toga Ivan Svirinčić iz Visa prodao je Radinu Stakjeliću u svoje ime i u ime Danijela Galisića jednu svoju zemlju na Visu u Pothumlju (Podechomo) uz zemlju Pervine Silosića, koja joj je bila s istoka, dok joj je s juga bila zemlja samostana sv. Nikole, sa zapada zemlja nasljednika Grupše Svirinčića, a s transverse zemlja Radina Stahilića. Kupoprodaja se izvršila pred notarom Superancijem Ranalducija de Cingulo, koji je tada bio kancelar hvarske komune.⁷⁹ I u tom kupoprodajnom ugovoru su ugovorne strane slobodni pučani, koji posjeduju svoju zemlju, i nju obrađuju, i slobodno je prodaju, kome hoće. Takvi su i Ivan Svirinčić, i Danijel Galisić, i Radin Stakjelić, i Grupša Svirinčić.

Pored takvih pučana, koji su obrađivali svoju zemlju, postojali su na Visu i oni, koji su obrađivali tuđu zemlju, a od tih su neki imali i svoju i tuđu. Najstariji nam je svjedok takvog obrađivanja tuđe zemlje isprava, kojom Kača, udovica Andrije dariva samostanu sv. Nikole na Visu, 1308. g., jednu svoju zemlju u Dolu na Visu. Tu su zemlju obrađivali Mira Draškova i Korcije, sin Mire i Petrozije Desković iz Visa.⁸⁰

Na srednjovjekovnom Visu ne postoje nikakvi kmetski odnosi. Seljak je ili sasvim slobodan vlasnik zemlje, koju obrađuje, ili je uzima na težaštinu (dalmatinski kolonat). U tom posljednjem slučaju slobodan je seljak sklapao ugo-

⁷⁷ Statuta cit., ed. cit., str. 416.

⁷⁸ CD X, 638, 639.

⁷⁹ CD VIII, 559, 560 – U CD VIII, 559 i 560 publicirana isprava ima neispravan regist, jer Ivan Svirinčić ne »prodaje Radini Stahiliću i Danijelu Galisiću zemlju u Pothumu na Visu«, nego Ivan Svirinčić prodaje u svoje ime i u ime svojih nasljednika u polovini, a u drugoj polovini mjesto i u ime Danijela Galisića i njegovih nasljednika jednu svoju zemlju Radinu Stahiliću.

⁸⁰ CD VIII, 549, 550.

vor s vlasnikom zemljišta, koji mu je zemlju davao na obrađivanje uz određene uvjete. Ugovorne strane bile su pri tom sklapanju ravnopravne. Najstariji takav sačuvani ugovor u hvarskoj komuni je onaj, koji je 3. augusta 1367. godine sklopio samostan sv. Nikole na Visu s Vlatkom Radovanićem. Listina je od najveće važnosti za poznavanje radnog odnosa kolona prema vlasnicima zemljišta na našim otocima.⁸¹

»Brat Juraj, opat samostana sv. Nikole na Visu u svoje ime i u ime svog samostana i svojih nasljednika, po vlastitom pravu, dao je na vječna vremena, ustupio i predao Vlatku Radovaniću, koji je prisutan i ugovara za sebe i za svoje nasljednike i baštinike, jedan komad zemlje, koji se nalazi u *Dolu sv. Barbare*; a kojemu su međaši, kako rekoše, ovi: s istoka Dujma Vladislavova, sa zapada Radoša Petrića i njegove sestre Perveke, s juga i »a transuersa« javni put, ili ako bi neki točniji međaši bili, da je ima, drži, posjeduje, radi, obrađuje, i to pod tim uvjetom, da spomenuti Vlatko ili njegovi nasljednici ili podnasljednici moraju obrađivati cijelo spomenuto zemljište, koje se nalazi između spomenutih međaša, i da ga rade prema običaju i statutima grada Hvara, da daju četvrti dio prihoda spomenutog zemljišta i polja spomenutom samostanu sv. Nikole, i da, kad na spomenutom zemljištu loza ugine, prazno zemljište ostane spomenutom samostanu sv. Nikole slobodno i razriješeno. Ipak je spomenuti gospodin opat s posebnom naklonošću htio, da, ako bilo kada spomenuti Vlatko, ili njegovi baštinici, ili nasljednici ne bi obrađivali spomenuto zemljište i vinograd, prema statutu i običajima Hvara,⁸² samo za onu godinu cijeli prihod spomenutog zemljišta ili vinograda ima pripasti spomenutom samostanu sv. Nikole, i uza sve to spomenuto zemljište i vinograd ima da ostane spomenutom Vlatku i njegovim baštinicima i nasljednicima kao i ranije, kao da je obrađeno, i tako sukcesivno. Jedna strana obećava drugoj, da će se svega i pojedinačno, što je gore napisano, držati čvrsto i sigurno, da će to izvršavati i da ne će ništa protivno raditi bilo sama ili preko drugih, »de iure vel de facto, sub pena quarti pluris.«

Ta je isprava izdana u Hvaru 3. augusta 1367. g., a izdao ju je Petar, pok. Bartolomeja »de Annobonis de Serçana, imperiali auctoritate notarius et iudex ordinarius et nunc iuratus canzellarius Farre« u kući, u kojoj je on stanovao, u prisutnosti svjedoka, koji su bili pozvani, da se pred njima taj ugovor načini. Ona je vrlo važna po svojem spoljašnjem karakteru; njeno je datiranje široko: a natiuitate, po indikciji, po vladajućem kralju (Ludoviku), po hvarskom biskupu (Stjepanu), po knezu Hvara, Brača i Korčule Baldassaru de Sorba de Janua, po njegovu zamjeniku, koji je tada mjesto njega u Hvaru boravio, njegovu bratu Nikoli de Sorba, po sucima hvarske komune Gazaru Perrostu, Solvu Stjepanu i Jakši Mikše. Vidimo dakle, da su se takvi kolonatski ugovori sklapali sa svim mogućim spoljašnjim obilježjima kao svaki drugi bilateralni, ravnopravni ugovor, da je dakle isto tako bio slobodan čovjek vlasnik zemljišta, koji je svoju zemlju dao na obrađivanje na kolonat, kao i onaj, koji je zemlju na obrađivanje primao.

U tom je ugovoru napose istaknuto, da samostan sv. Nikole daje spomenutu zemlju na obrađivanje »prema običaju i statutima grada Hvara«. Hvarski je

⁸¹ Publicirao Smičiklas u CD XIV, 72, 73, ali netočno.

⁸² Na tom je mjestu kod Smičiklasa izostavljeno »secundum statuta et consuetudinem Pharae«. V. Novak G., Hvar str. 82, 83.

statut u II. knjizi, gl. XXI.–XXIV., određivao dužnosti onih, koji su primali na obrađivanje neko zemljište. Onaj, koji je primao zemljište na obrađivanje, morao je da ga kopa dobro i u redu (*bene et fideliter*) svake godine u veljači, da ga kopa do polovice mjeseca ožujka, i da ga drugi put prekopa do svetkovine sv. Vida. Ako onaj, tko zemljište obrađuje, te obveze ne ispuni, a to je trebalo dokazati zakonski s najmanje dva vjerodostojna svjedoka, mogao je vlasnik zemljišta da taj vinograd ili vrt oduzme spomenutom težaku i da mu za njegov dotadanji posao ništa ne da, a osim toga trebalo je da težak plati pet libara malih za štetu; od te globe išla je polovica komuni, a druga polovica vlasniku zemljišta. Istom se kaznom kaznio i onaj težak, koji bi u takvom vinogradu ili vrtu krao vino, što je također trebalo dokazati. Težak nije smio, bez sporazuma s vlasnikom zemljišta, napustiti to zemljište, vinograd ili vrt. Ako bi to učinio, imao je snositi istu kaznu, t. j. platiti pet malih libara.⁸³

Težak nije smio obrati grožđe, ni pokositi žito bez dopuštenja i suglasnosti vlasnika zemljišta, pod prijetnjom iste kazne od pet libara malih, od kojih je isto kao i u spomenutim slučajevima polovina išla komuni, a polovina vlasniku zemljišta. U tom slučaju trebalo je da težak gospodaru naknadi štetu, koju bi taj pod zakletvom naveo, da ju je imao. Hoće li se vlasniku dopustiti zakletva ili ne, odlučivao je knez i suci prema svom uvjerenju.⁸⁴ Ako je vlasnik zemljišta bila komuna, trebalo je da se težak zbog jematve ili kosidbe sporazumije sa zakupnikom, koji je na javnoj dražbi za tu godinu zakupio komunalni mast i komunalno žito. Ako to nije učinio, potpadao je pod istu kaznu kao oni, koji se nisu sporazumjeli s privatnim vlasnikom na privatnom zemljištu. Ali, ako bi težak (*sa svjedocima*) mogao dokazati, da je on tri dana, svakog dana jedamput tražio od zakupnika dopuštenje, mogao je on slobodno trgati ili kositi.⁸⁵

Odnos težaka prema zemlji i njezinu gospodaru najjasnije se vidi u onoj glavi hvarskog statuta, u kojoj se govori o raspolaganju tim zemljištem u slučaju smrti težakove. Prema toj odredbi hvarskog statuta težak je mogao vinograd ili vrt, koji je kao poklon obrađivao, oporučno ostaviti jednom svom nasljedniku ili jednom od svoje braće ili svojoj ženi, ali nikako nekoj drugoj osobi; ako bi se pak žena preudala ili umrla i ne bi imala muških potomaka, tada bi zemlja pripala ženskim potomcima; a ako ne bi imala nasljednika, zemlja se vraćala njenu vlasniku. Ako bi spomenuti težak umro bez oporuke, zemlja je pripadala jednom od njegovih muških potomaka; ako pak ne bi imao muškog potomka, pripala bi ženskom, a ako ne bi imao uopće potomaka, gospodaru zemlje.⁸⁶

Prema tim odredbama hvarskog statuta bio je obavezan da se vlada i Vlatko Radovanić, a i svi oni, koji su uzimali na obrađivanje viška zemljišta, koja nisu bila njihova. Oni su ih uzimali na temelju slobodnog ugovora, koji su sklapali prema svim tadašnjim formama pred notarom. Taj je ugovor obavezivao težaka na obrađivanje zemljišta, i oduzimao mu zemljište, kad ga on ne bi prema hvarskom statutu redovno i ispravno obrađivao, ali nije ničim dirao u ličnu slobodu težaka, koji je mogao raskinuti ugovor, kad god je htio.

⁸⁴ Statuta Communitatis Lesinae, Lib. II, c. XXI; MHJSM I, 3, str. 186, 187.

⁸⁴ Statuta cit., L. II, c. XXII, e. c. str. 187.

⁸⁵ Statuta cit., L. II, c. XXIII, e. c. p. c.

⁸⁶ Statuta cit., L. II, c. XXIV, e. c., str. 187.

RÉSUMÉ

G. Novak: L'île de Vis au moyen-âge

La première mention de l'île de Vis après l'immigration croate est celle qui figure dans «*De administrando imperio*» de l'empereur Constantin Porphyrogénète, au milieu du Xe siècle. «*Mais il y a d'autres îles – y est il dit – qui ne sont pas au pouvoir des Narentains, à savoir: Hoara (Sušac, Cazza), Ies (Vis) et Lastobon (Lastovo)*». A la fin du Xe siècle (997–998) un conflit surgit entre le doge Pierre II Orseolo et les Croates, le doge ayant refusé de payer aux Croates le «*censum solitum*». «*C'est pour ces raisons que le seigneur doge y envoya six navires armés, sous le commandement de Badovarius dit Bragadin. Celui-ci attaqua et conquit une de leurs villes, appelée Issa et conduisit à Venise les prisonniers des deux sexes. La haine entre Venise et les Slaves s'en accrut encore.*» C'est ainsi qu'écrit le chroniqueur Jean le Diacre. Il en ressort, à n'en pas douter, qu'à cette époque Vis appartenait aux Croates, de même qu'à l'époque de l'empereur Constantin Porphyrogénète.

Après la destruction d'Issa par les Vénitiens et la réduction de sa population à l'esclavage, aucune ville n'a été construite sur l'ancien emplacement, et ceux qui ont échappé à la mort ou à l'esclavage se sont établis dans les villages et à la campagne en général. On mentionne dans la suite deux de ces villages: Velo selo et Dibje selo. 50 ans après la démolition de la vieille ville d'Issa (qui s'appelait alors Is), en juin 1050, les bénédictins de Tremiti établirent une «*cella*» dans l'îlot de Biševo. C'est alors que le moine Ivan, fils de Gaudius de Split, construit à Biševo une église, dédiée à saint Sylvestre le pape, en la donnant au monastère bénédictin de Sainte-Marie dans l'île de Tremiti. Il demande en même temps au prieur du couvent de Tremiti de l'admettre dans l'ordre.

La donation faite par Ivan fut confirmée par le prince narentain Berigoj, à qui Biševo appartenait à cette époque. Cette «*cella*» ou filiale du monastère bénédictin de Tremiti, habitée peut-être au début par un seul religieux, s'est transformée par la suite en couvent indépendant, ayant son propre prieur.

Un peu avant 1145, Venise s'empare des îles de Hvar et de Vis, et les subordonne au prince Pierre, originaire de Hvar. Celui-ci à son tour nomme un certain Guhalis «*župan*» de ces îles.

La lutte entre Venise et l'empereur de Byzance Emmanuel, commencée en 1171, était engagée aussi dans l'Adriatique où Byzance avait réussi à consolider sa puissance. Mais en 1180 le roi hungaro-croate Bela III s'empara de toute la Dalmatie, de sorte que Vis aussi tomba au pouvoir des rois de Hongrie et Croatie, situation qui dura jusqu'en 1278 quand Vis et Hvar passèrent sous la domination de Venise. Par le traité de paix de Zadar (1358) Vis fut rendue aux rois hungaro-croates. En 1390, les îles de Vis et de Hvar passent sous la domination du roi de Bosnie Stjepan Tvrtko, pour rentrer bientôt (en 1394) au pouvoir des rois de Hongrie et Croatie. En 1403, Vis est sous la domination de Hrvoje, seigneur des «*Donji Krajevi*» (Bosnie occidentale) et duc de Split. Partageant le sort de Hvar et de Korčula, Vis se trouve de 1413 à 1416 sous la domination de Raguse. En 1416 le roi Sigismond en fait don,

avec Hvar et Korčula, à Ladislav Jakša de Kušalj. En 1420 Venise s'en empare de nouveau, domination qui ne cesse qu'avec la chute de la république, en 1797.

A partir de 1278, sinon plus tôt, Vis appartient à la commune de Hvar. Ses habitants sont membres de la commune, assimilés au point de vue de droits et de devoirs aux autres habitants, protégés et liés par le statut. Le grand conseil de Hvar statue sur affaires de Vis et le podestat ou comte de Hvar est en même temps comte de Vis. Le peuple de Vis fait partie du peuple de la commune de Hvar (*universitas popularium*), avec droit de participation à ses réunions (*kongrega*). Outre les fonctionnaires de la commune, il y a, à partir du XIVe siècle, des fonctionnaires, désignés spécialement pour les affaires de Vis, à savoir: le juge (*judex Lissac*), le gastald et les gardes-champêtres (*»pošćici«*). En 1308 le juge s'appelle Tolislav et le gastald Dražota Grubanić. Les gardes champêtres sont également mentionnés en 1308.

Dès 1145 on mentionne la localité *Vaccomeza*, ce qui probablement veut dire *Val Comeza*, c'est à dire val de *Komiža*. Mais on pourrait lire aussi *»Va Komeza«*, ce qui signifie en croate *»à Komiža«*, de même que *Vis* dérive de *»v Is«*, à *Is*.

Au moyen-âge les renseignements sur *Vis* sont très rares, mais ils nous permettent néanmoins de connaître la situation ethnique et sociale de l'île. Nous apprenons par les documents les noms des habitants et des localités que voici: *Vlko*, *Kranko* (du XIIe siècle tous les deux), *Prodan* et *Desa* (de 1278), *Radovan*, *Prodan*, *Vlkan*, *Bogdan*, *Obrad* (moines du couvent de Saint-Nicolas de *Vis*, en 1312), *Mira Draškova*, *Petronije Desković*, *Ivan Svirinčić*, *Radin Stakjelić*, *Danijel Galisić*, *Prvin Silosić*, *Grubša Svirinčić*, *Dragoslav* (tous de 1320), *Krasota Grubana*, *Mikša Balče*, *Ciprijan Zlobe*, *Mikša Magazija* (tous de 1323), *Kresen Desenić* (1332), *Bogdan Dragorać*, *Draško Vlahorić*, *Dobroslav Andrije*, *Nikola Mamučić* (tous de 1339) *Desko Milečić*, *Bogdan Slavogost*, *Krasoje Velcenić*, *Mikolja Mirković* (tous de 1341), *Vlatko Radovanić* (1367).

De tous les documents celui qui nous révèle le plus de noms de personnes et de localités de l'île de *Vis* médiévale c'est un relevé (de 1380) des terrains appartenant dans cette île à la commune de *Hvar*. Nous y lisons les noms personnels suivants: *Deša Orlanda*, *Bena Slavogost*, *Kristokac*, *Lubavčić*, *Mikša Covin* et *Melior*, *Zanin Stanoje*, *Kuzma* et *Slavo Dekolina*, *Ivan Vidoše*, *Slavogost Vitala*, *Šimun Jakše*, *Mihoj Perčetić*, *Damjan Druganjan*, *Lukoje Covin*, *Dobra*, *Klipoj*, *Grubak*, *Cvitan Rubinić*, *Bolga*, *Berislav Dekolina*, *Klimša Sliškić*, *Trkol*, *Cervina Petra*, *Ivan Lubavac*, *Domjančić*, *Valtosije*, *Drugmanić*, *Simonet* i *Juraj Kristofora*, *Domjanac*, *Vital Dabišiv*, *Sovinja*, *Volija*, *Jakša Mikšić*, *Perutinić*, *Katarin Domjana*, *Stanoj Jurković*, *Rada Slavonisina*, *Jakša Druga*, *Dragan Seknić*, *Marin Bosančić*, *Cvitan Desomana*, *Ilija Druga*, *Cvičo Perutinić*.

Et voici les noms des localités qui figurent dans le relevé des terrains qui appartenaient à la commune de *Hvar*: *Ubrus*, *Dračevo Polje*, *Rasoha* (du XIIe siècle), *Dragomirova peča* (1226), *Dol* (1320) *Senodolce* (aujourd'hui *Že(j) na Dolce* et *Žena Glava* 1323), *Dračevo Polje* (1339), *Pomirje* (1341), *Koludar Dolac* (1364), *Pod Stomorsko berdo* (1364), *Dračevo Polje* (1366), *Ugločac* (1372), *Berovo* (*Berov Polje*), *Skomersko Bardo*, *Stomorsko Bardo Magno* (c'est à dire *Velo*, remarque de l'auteur), *Zvikova gomila*, *Kut*, *Luka*,

Stanka Luka, Prirovo, Dol, Samogor, Kovačevi Lazi, Kopačine, Berdarova Strana, Radohninavas, Dol u Radohninavas, in Casali Magno (Velo Selo en croate, remarque de l'auteur), Borova Njiva.

Les habitants de Vis s'occupaient au moyen-âge le plus souvent d'agriculture, ensuite d'élevage et de pêche, quelques-uns de la calcination de la chaux dans des fours ainsi que de la chasse aux faucons. Sans doute y avait il aussi d'artisans bien que nous n'en ayons pas de confirmation. Les champs de Vis appartenaient principalement à la commune de Hvar, ensuite aux églises et aux couvents et, enfin, à quelques nobles et même à quelques roturiers de Hvar et de Vis. Nombreux étaient les roturiers qui travaillaient leurs terres eux-mêmes. Les églises, les couvents, la commune, les nobles et même quelques roturiers, donnaient leurs terres à cultiver aux colons. Le colon recevait la terre en bail par un contrat bilatéral librement contracté par-devant notaire. Il était tenu de fournir une partie déterminée des revenus au propriétaire. Quant à la navigation il semble qu'elle n'était pas encore très développée à cette époque à Vis. Il n'est arrivé à notre connaissance qu'un seul cas de propriété de navire: c'est le »Saint-Nicolas«, propriété du monastère du même nom, dans le val de Komiža.